

Fältteori – Psykodynamisk teori under utveckling

Fältteori är ett samlingsnamn för de teoretiska ansatser som försöker beskriva överindividuella faktorer, som kanske enklast kan beskrivas med uttrycket ”helheten är mer än summan av delarna”. Det rör sig om begrepp och definitioner rörande den psykoterapeutiska spelplanen som sådan – dess avgränsning och kvaliteter.

Inledning

Fältteorin har sina rötter i socialpsykologin och gestaltpsykologin, grundad av Kurt Lewin (1890-1947). Det handlar om helhetsupplevelser, gestaltbildning, organisation och andra individövergripande psykologiska fenomen. De psykodynamiska rötterna finns hos Harry Stack Sullivan (1892-1949), Wilfred Bion (1897-1979), Enrique Pichon-Rivière (1907-1977) och senare Madeleine (1920-2017) och Willy Baranger (1922-1944) och Robert Langs (1928-2014).

Det rör sig alltså inte om någon enhetlig psykodynamisk skolbildning, utan om ett antal mestadels kliniska perspektiv som uppkommit på lite olika håll. Det gör att fältteorin är tämligen metodneutral och därför kan diskuteras oavsett om den övriga psykoanalytiska begreppsapparaten är freudiansk, kleiniansk, självpsykologisk, interpersonell, etcetera.

IFTA: The International Field Theory Association

I juli 2015 höll den nybildade föreningen för psyko-dynamisk fältteori *The International Field Theory Association* (IFTA) sitt första möte i USA.

IFTA skall vara en samlingspunkt för dem som intresserar sig för att försöka förstå och vidareutveckla den psykoanalytiska fältteorin. Föreningen startade med en öppen runda-bordsdiskussion med syftet att närmare beskriva de idag tre rådande fältteoretiska traditionerna i USA, Italien och Latinamerika. Före mötet fick deltagarna skriva varsin uppsats, om sin syn på fältteorin.

De tolv deltagarna var, från USA: James Fosshage, Montana Katz, Martin Silverman och Donnel Stern. Från Italien: Guisepe Civitarese, Marco Conci, Antonino Ferro och Claudio Neri. Från Latinamerika: Elsa Rappoport de Aisemberg, Roosevelt Cassorla, Beatriz de Leon de Bernardi och Juan Tubert-Oklander. En trettonde deltagare, Joseph Lichtenberg från USA skrev en sammanfattande kommentar. Dessa tretton texter finns nu publicerade i en volym i en kommande tänkt bokserie om fältteori. Boken heter *Advances In Contemporary Psychoanalytic Field Theory: Concept and future development* och är redigerad av Katz, Cassorla och Civitarese.

Bakgrund

Fältteorin hade sitt ursprung i situationen efter sekelskiftet till 1900-talet. Den då rådande sanningen, värderingarna och verklighetsuppfattningen ifrågasattes. Einsteins relativitetsteori och Heisenbergs osäkerhetsprincip satte fokus på våra relationer till vår omvärld. Fakta var inte bara neutrala objektiva entiteter utan stod också i relation till den som observerade eller gjorde mätningar. Inom humaniora ledde utvecklingen till ett ökat fokus på språk och kontext, den så kallade *språkliga vändningen* (the linguistic turn) vilket utmynnade i en modernistisk och/eller socialkonstruktivistisk kunskapssteori. Arbeten av socialpsykologen Kurt Lewin, som emigrerade till USA 1933, influerade den psykoanalytiska teoribildningen. Lewin började som biolog men skiftade till psykologi och arbetade då tillsammans med grundarna av gestaltpsykologin.

Flera av författarna ger sin version av hur fältteorin uppstått och utvecklas. Montana Katz talar om tre vågor i utvecklingen. Den första, den *mytopoetiska*, bestod av den parallella utvecklingen i Nord- och Latinamerika, i mitten av 1900-talet. Den andra, den *drömlika*, är den fältteori som utvecklats runt en ita-

liensk grupp fram tills idag. Och den tredje, den *plasmiska*, är den väg fältteorin kommer att ta i framtiden, menar Katz (s.140).

Katz skiljer alltså ut tre olika fältparadigm (s.156ff). Metaforen "*Det var en gång ...*" representerar den mytopoetiska principen. Analytikern lyssnar till analysanden så som man skulle lyssna till en berättelse. Kronologin (temporality) i berättelsen är här av stor betydelse. För det drömlika fältparadigmet är metaforen: "*Jag drömde att ...*" Här råder ingen större betoning av kronologi eller vem av de båda parterna som bidragit till vad i den gemensamma drömmen – det centrala är själva drömmen som anses härstamma från det omedvetna gemensamma fältet. I båda dessa paradigm försöker terapeuten att artikulera fältet. Det nordamerikanska fältparadigmet fokuserar istället på här-och-nu kommunikationen.

Metaforen är "*I am here now doing this with you ...*" Den klassiska psykoanalysen har varit upptagen med frågan: "Vad betyder ...?" medan det plasmiska paradigmet frågar sig: "Vad är det som pågår här?" med Edgar Levensons (2005) uttryck. Den senare frågan leder till en bredare undersökning av hela det terapeutiska fältet, menar Katz (s.148f). Det rör sig inte bara om ett avtäckande av något befintligt bortträngt redan färdigskapat. Uppmärksamheten riktas mot att försöka förstå den omedvetna kommunikationen som pågår mellan patient och terapeut. Terapeuten försöker reda ut den terapeutiska relationen utan att nödvändigtvis explicit formulera själva fältet. Om man beaktar att parternas känslor också är inblandade blir situationen tämligen så komplex. Otvivelaktigt påverkar parternas emotionella tillstånd både hur de agerar och uppfattar det som sker, skriver Lichtenberg (s.56).

Gemensamt för de tre paradigmerna är en betoning på *emergens*, det vill säga att fältet delvis skapar och utvecklar sig självt (Cassorla, s.92, Ferro, s.6, Katz s.144, Stern s.176ff). De kleinianskt influerade fältteoretikerna hänvisar till Enrique Pichon-Rivières begrepp *dialektisk spiral* (a spiral dialectic process) som en tredimensionell processmodell för terapin. Metaforen är en konliknande virvelvind med tre rörelser: *cirkulär, vidgande och framåt*. Tubert-Oklander (s.196) lägger till en fjärde, *förflyttning* – likt en tornado som förflyttar sig till nya områden. Donnel Stern talar om två olika växlande fält – det berättande (narrative) och det agerande (enacting). Terapeuten måste växla mellan att försöka förstå vad som händer (vad är det

som pågår här?) och att ”låta sig dras med” och bara låta saker hända i terapin – något Stern benämner *the flow of active engagement* (IFTA, 2016).

Den första mytopoetiska vågen: den latinamerikanska fältteorin

Den latinamerikanska fältteorin utvecklades av Madeleine och Willy Baranger, som arbetade i Argentina under 1950- och 60-talet. De var influerade av gestaltpsykologi och av Lewins socialpsykologiska fältteori. Makarna Baranger studerade för och arbetade med Pichon-Rivière, som ville addera en social och politisk dimension till den intrapsykiska psykoanalysen. De formulerade första gången sin teori 1961 i sitt paper: *The Analytic Situation as a Dynamic Field*. Teorin var en nyformulering och utvidgning av Freuds strukturella modell med hjälp av kleiniansk terminologi. Den nordamerikanska fältteorin utgjorde däremot ett alternativ till driftsteorin som upplevdes som problematisk, menar Katz (s.142).

Makarna Baranger beskrev den terapeutiska relationen som *bi-personell*. Analytikern betraktades som fullt ut deltagande i processen, men rollfördelningen var asymmetrisk. Det som hände i den analytiska processen kunde inte tillskrivas den ene eller den andre av parterna. Det var fältet som utgjorde studieobjektet och man såg varje terapeutisk relation och process som helt unik - till skillnad både från den klassiska strukturella modellen och från den nordamerikanska jagpsykologin.

Det mytopoetiska inslaget bestod av en betoning av Freuds (1913) metafor för den psykoanalytiska processen som ett parti schack, snarare än hans senare historisk-arkeologiska modell (Freud, 1930). Detta innefattade alltså *emergens*, det vill säga att nya komplexa samspelelement skapas i den terapeutiska interaktionen. Det omedvetna och fantasier betraktades som bipersonella och tillhörande det terapeutiska fältet. Tiden under en session kunde upplevas simultant som förfluten, nuvarande eller framtida. Karaktären av upplevelsen var lite som en dröm, där varje element på samma gång också kunde representera något annat – därav benämningen *mytopoetisk*.

Makarna Barangers terapeutiska ”verktyg” var de klassiska: fri association och tolkning, men man introducerade också en del nya ”tekniska” begrepp, bland annat *bastion*, *tvångande nödvändighet* (point of urgency) och *ett andra övervägande* (second look).

Den första mytopoetiska vågen: den nordamerikanska fältteorin

Ifrågasättandet av en ohållbar ensidig driftsteori utgjorde den starkaste drivkraften bakom utvecklandet av fältteorin i USA. Det fanns där lite olika närstående strömningar av fältteoretiska perspektiv. Harry Stack Sullivan var den förste och hans arbeten fullföljdes senare av Edgar Levenson och idag av Philip Bromberg och Donnel Stern. Sullivan betraktade psykiska problem inte som sjukdomar i hjärnan, utan som traumatiska existentiella och mellanmänskliga levnadsvårigheter (Wänge, 2016a). Marco Conci menar att Sullivans ansats utgjorde fält i dubbel bemärkelse, dels i form av en positiv miljöterapeutisk omgivning till de borderline och schizofrena patienter han behandlade; och dels i form av det kommunikativa fältet i den terapeutiska relationen mellan patient och terapeut (s.115). Enligt Conci innebar Sullivans arbete en *epistemologisk revolution* i hans uppfattning av att schizofreni både uppstår och behandlas i ett interpersonellt fält. Conci menar att Sullivans upptäckt av det interpersonella fältet tillhör det psykoanalytiska (kunskapsteoretiska) fundamentet på samma sätt som Freuds upptäckt av det omedvetna (s.116).

En annan nordamerikansk strömning representeras av Stephen Mitchells relationella vändning, som härstammar ur interpersonell teori (Sullivan & Levenson), brittisk objektrelationsteori (Fairbairn & Winnicott), självpsykologi (Kohut, Atwood & Stolorow) och arbeten av Hans Loewald, Merton Gill, Owen Renik med flera. Ytterligare strömningar härrör från Kohuts självpsykologi till Bernard Brandchaft, George Atwood och Robert Stolorows intersubjektiva psykoanalys och från systemteorin genom Joseph Lichtenberg, Frank Lachmann och James Fosshages motivationssystemteori.

Gemensamt för strömningarna var en postmodernistisk betoning av språk, mening och berättelse (narrative). Historien och det förflutna betraktades som en (re-)konstruktion i nuet. Levenson hävdade att hjärnan (brain) är individuell, men att psyket (mind) är ett fältpsykologiskt fenomen, i likhet med Winnicotts: ”there is no such thing as ...”. I de kommunikationsmönster som uppstår i den terapeutiska dialogen finns det som Levenson (2005) kallar *patientens personliga myter*.

Fältteorin innebar en friare användning av de terapeutiska ”verktygen”. Man ifrågasatte fasta tolkningsregler, tekniska rekommendationer och förutbestämda

metoder eller manualer som skulle tillämpas. Istället skulle processen styra, vilket innebar en tämligen så metodneutral ansats jämfört med övriga psykoanalytiska skolbildningar och tekniker.

Ett sätt att förstå skiftet mellan den första och andra vägen av fältteorin är vissa gradvisa förändringar i en del grundläggande psykoanalytiska begrepp: överföring/motöverföring, det omedvetna etcetera. Till exempel började man betrakta det omedvetna som en *process* eller en psykisk funktion, snarare än som ett statiskt bortträngt minne, skriver Katz (s.153).

Den andra drömliga vägen:

den italienska fältteorin – den Bionsk

Under det senaste decenniet har det utvecklats en fältteori i Italien, starkt influerad av Wilfred Bions arbeten: den bionska fältteorin. Upphovsmännen är en grupp runt Antonino Ferro och senare Giuseppe Civitaresse. Förutom Bions teorier har man bland annat influerats av makarna Baranger, Melanie Klein, Robert Langs, Herbert Meltzer, Thomas Ogden, med ett tillägg av narrativ teori. Det psykoanalytiska fältet är heuristiskt sett en slags levande (living, breathing) organism. Man ser det som att parterna befinner sig i en slags vaken dröm, därav Katz benämning *drömlig* (oneiric)(s.145). En session blir i denna fältvariant till ett drömlandskap, till skillnad från makarna Barangers fält som innebar en slags bipersonell historieskrivning.

Analytikern måste lära känna och aktivt deltaga i den dröm som skapas i terapin. För detta krävs spontanitet och ett tillfälligt avhållande av den teori man lärt sig – det Keats kallade *omvänd förmåga* (negative capability) eller enligt Bions uttryck *utan minne* och begär. I bionsk terminologi skall terapeuten försöka stödja alfa-fungerandet (eller drömarbetet) för att sessionens betaellement (β) skall transformeras till alfaelement (α) och pictogram, så att kunskap (K) kan skapas. För att transformationer skall kunna ske krävs en speciell grundläggande atmosfär (basic atmosphere), som innefattar ett pendlande eller en växelverkan mellan omvänd förmåga/förvalda fakta, mellan hållande/icke-hållande och mellan autistisk position (ACP)/schizo-paranoid och depressiv position (PS \leftrightarrow D), enligt Ferro (s.8). Han framhåller också den emergenta kvaliteten i processen – vi vet inte vad som kommer att ske, men måste förutsätta att fältet är under ständig förändring.

Civitaresse betonar den drömska kvaliteten i terapin. Han menar att den relativa verkligheten i en ses-

sion kan jämföras med den relativa verklighet som man som publik lever i under till exempel (en fängslande) teaterpjäs (s.146). Att den terapeutiska situationen upplevs som en slags speciell verklighet har väl alla som gått i terapi fått erfara. Arnold Modell (1990) har träffande benämnt denna kvalitet: *inte verklighet – inte fantasi* (not real, not fantasy).

Cassorla diskuterar fältets olika funktioner. Det övergripande målet är att transformera och bredda det symboliska nätverket – att utöka analysandens förmåga att tillskriva mening till sina upplevelser. Patient och analytiker är förbundna med emotioner och här stöter vi på begränsningarna i vårt verbala symbolspråk. En terapeutisk process innefattar *kärlek* L (love), *önskan att veta* K (knowledge) och *hat över lidandet* H (hate). Det är relationerna mellan dessa, och deras motsatser (-L, -K, -H) som utspelar sig i en terapi. En av fältets kvaliteter är att sammanlänka L, H och K, menar Cassorla (s.94).

De bionska teoretikerna har, på ont och gott, en stark förkärlek för att beskriva psykiska processer med en synnerligen abstrakt terminologi. Fördelen är att psykets funktionssätt kan beskrivas på ett avskalat och renodlat sätt *oavsett* själva innehållet, för att ta ett exempel ”attacks on linking”. Nackdelen är att denna terminologi ibland blir svårgräpbar just för att den är så abstrakt. Noteras bör också att idén om att söka efter naturlagar och mekanismer, (kanske ibland även funktioner) härstammar från den mekanistiska världsbildens tänkande. Kanske är vårt psyke inte ”en renodlad individuell funktionsapparat” utan betydligt mera komplext och av ett annat slag som till exempel kaosteori och emergenteori antyder.

Den tredje plasmiska vägen:

Den nuvarande nordamerikanska fältteorin

Ett andra IFTA-möte, om statusen i den nordamerikanska fältteorin, hölls förra sommaren (IFTA 2016). Här fanns representanter från de interpersonella, relationella, intersubjektiva, cykliska, självpsykologiska och motivationssystemsperspektiven i USA.

Ordföranden Montana Katz började med en kort och generell summering i fem punkter om vad man hitills verkade överens om: 1. Betoning av här-och-nu-situationen i det terapeutiska mötet, 2. Varje terapeutiskt par och dess process är helt unika. 3. Ett fokus på de unika utvecklingsstrukturer och mönster och de organisationsprinciper som formar våra erfarenheter.

FOTO LENA LJUESTRAND

4. Individens subjektiva upplevelser formas av det (bi-) personella fält han eller hon befinner sig i. 5. Målet med den psykoanalytiska processen är dekonstruktionen av patientens unika organisationsprinciper och mönster för sina erfarenheter. Dessutom att försöka berika och bredda patientens generella förmåga till meningsskapande och erfarenheter. Dessa fem punkter utgör början till formulerandet av den nordamerikanska fältpsykologin som i vissa avseende skiljer sig från den latinamerikanska och den italienska.

Självpsykologen Joseph Lichtenberg, den äldste av deltagarna, vittnade om den synnerliga repressiva och konservativa kulturen som funnits i den traditionella amerikanska psykoanalytikerutbildningen. ”Man fick inte avvika en tum (inch) från det som förväntades av en – vad man läste, vad man sade, vad man tänkte och vad man gjorde”, berättade Lichtenberg (IFTA, 2016). Han hade vid ett tillfälle under en session öppnat fönstret i det överhettade terapirummet. Så fick man absolut inte göra, menade handledaren. Om detta skulle upprepas skulle Lichtenberg omgående tvingas avsluta sin psykoanalytikerutbildning. Lichtenberg berättade också att han aldrig känt sig förstådd av sina analytiker när han gått i terapi – det fanns en stor kontrast mellan den verklighet han själv levde och jobbade i (på mentalsjukhus) och det psykoanalytiska etablissemangets egna slutna värld. Det är nog svårt för många av oss européer att förstå denna mycket speciella amerikanska situation som rådde inom psykoanalysen under efterkrigstiden (Wänge, 2016c).

Irwin Hirsch frågade i vilken mån den asymmetriska eller hierarkiska uppbyggnaden av den terapeutiska situationen är förenlig med en fältpsykologi, men utvecklade tyvärr inte denna idé vidare (IFTA, 2016). Den plasmiska fältpsykologin har stort fokus på den omedvetna kommunikationen mellan patient och terapeut. Detta är ju något som får starkt stöd av affektregleringsteori och neurovetenskap. Allan Schore hävdar till exempel att terapeutisk förändring sker via omedveten kommunikation mellan patientens och terapeutens högerhalvor (Wänge, 2016b). Den omedvetna kommunikationen borde väl vara jämlik eller symmetrisk, tänker jag?

James Fosshage menade att det är märkligt hur den klassiska psykoanalysen exkluderade analytikerns person från den terapeutiska situationen.

Robert Grossmark är även grupptherapeut och har erfarenheter av processer eller stadier i grupper – en

dimension som är något utöver bara summan av de individuella deltagarnas bidrag. Det handlar inte alltid om att terapeuten skall förstå och försöka lösa ett problem som presenterats av patienten, framförde Grossmark. Istället menar fältteorin att vi ibland måste vara en delaktig kompanjon med patienten i stunder av lidande, ovetskap och ovisshet (standing by the patient in self-states that are unbearable). Analytikern måste växla mellan att vara *den som vet och den som är med* (being with) patienten i dennes lidande eller förvirring.

Paul Wachtel menar att (ut-)frågande (inquiry) varit starkt överbetonat inom psykoanalysen, medan bekräftande, speglande och andra former av relaterande ofta har underskattats (IFTA, 2016). Fältteorin verkar inte så fixerad vid detta sätt att relatera. Psykoanalysen har ofta lagt en ensidig betoning på terapeut-patient relationen. Wachtel betonar, precis som Neri (s.164) vikten av att beakta att patienten lever i flera psykologiska fält och system också utanför terapirummet: han eller hon är förälder, livspartner, arbetskamrat etcetera. Wachtel talar också om *onda cirklar* (cyclical vicious circles) där negativa inre och yttre psykiska funktions-sätt har en tendens att förstärka varandra. Det gäller att vända detta till positiva förlopp och fältteorin kan då vara en tillgång.

Makarna Baranger utvidgade inte sitt fältbegrepp till något utanför det terapeutiska rummet. Detta är en för snäv avgränsning. Det psykoterapeutiska fältet skapas inte bara av de båda parternas interaktion utan en stor del av fältet existerar redan där innan patienten och analytiker möts för första gången, menar Tubert-Oklander (s.195). Även Adrienne Harris undrade hur gränssnittet mellan terapirummet och omvärlden ser ut: ”How wide is the field?” (IFTA, 2016). Hur påverkar den omgivande politiska och sociala situationen det som pågår i terapin? Vad har detta för implikationer för den psykoterapeutiska praktiken? Inom IARPP är detta en fråga som diskuterats en hel del. Bland annat finns det där terapeuter från Israel-Palestina och Sydafrika, som alla lever i en synnerligen spänd och splittrad politisk omgivning. Hur påverkas man som terapeut till exempel av patienter som har rasistiska eller antihumanistiska värderingar?

Donnel Stern (IFTA, 2016) hävdade att en sann fältteoretiker måste acceptera att man är inkluderad och involverad i något som lever ett eget liv och på ett sätt som man inte alltid förstår. Man kommer oundvikligen att bli indragen (carried along with) i fältet

oavsett om man inser detta eller inte. Stern är också kritisk till makarna Barangers begrepp *ett andra övervägande* (second look), som han menar är något som pågår hela tiden. Ingen terapeut kan plötsligt sätta sig över den pågående psykoteraeutiska processen som man är indragen i. Detta överensstämmer med den kritik Mitchell (1997) riktade mot den kleinianska uppfattningen om att det skulle vara möjligt att göra en neutral, icke kontaminerad kommentar av tolkningen till patienten. Detta är en illusion, menade Mitchell och hävdade tvärtom att allt som sker i terapin är färgat av överföring-motöverföring. I den nordamerikanska fältteorin motsvaras den bi-personella patient-terapeutrelationen av det bredare begreppet *fältets kvalitet*.

Stern tycker sig se olikheter mellan den bionska och nordamerikanska fältteorin. I båda teorierna betraktar man patient och analytiker som i grunden varande av samma sort, men med olika roller och ageranden. När man läser Ferros arbeten talar han i teorin om en ömsesidig transaktion mellan patient och terapeut. Men i samtliga vinjetter och fallbeskrivningar är det likväl alltid terapeuten som är den hållande (the container) och patienten som är den som blir hållen (the contained). Detta är en skillnad jämfört med den nordamerikanska där transaktionerna går åt båda hållen, menar Stern (IFTA, 2016). Kanske ligger det fortfarande något i det som Mitchell (1997) hävdade: att kleinianerna är omnipotenta, förblir objektivistiska eller realister i sin fenomenologi, och den fundamentala asymmetrin mellan patient och terapeut kvarstår (s. 128 f).

Epilog

Tubert-Oklander menar att psykoanalysen generellt sett behöver utveckla mer av fält- och/eller processteorier. Process skiljer sig markant från de traditionella naturvetenskapliga beskrivningarna av kausala orsakskedjor. En process utgör en utveckling i tid som har en organisation, en riktning och en självreglerande egen intentionalitet (eller diskurs) (s.197). Det behövs olika fältteoretiska varianter för en holistisk och fullt utvecklad approach till den psykoteraeutiska praktiken och tänkandet. Det handlar inte om att försöka hitta den enda och bästa fältteorin, utan snarare att behålla varierande och kompletterande alternativa fältteorier som kan samexistera inom samma konceptuella område. Den verkliga motsättningen finns istället mellan dem som fortfarande håller sig kvar vid en naturalistisk, linjär, mekanistisk och atomistisk förståelse av

människan och dem som uppfattar psyke, relationer och psykoteraeutisk behandling som en egentlig dynamisk-organisk helhet som har såväl en synkronisk som en diakronisk utveckling, skriver Tubert-Oklander (s.198f).

Psykoanalysen efter Freud har i stor utsträckning varit uppsplittrad i olika skolbildningar. I slutet av 1970-talet uppstod den relationella rörelsen i USA. Dessa analytiker var mer intresserade av vad som var gemensamt än vad som skilde de psykoanalytiska begreppen och skolorna åt. Den relationella psykoterautin är alltså en integrerande disciplin. Man valde namnet relationell eftersom man ansåg detta vara "metodneutralt" och utgjorde ett slags minsta gemensamma nämnare för de flesta psykoteraeutiska skolorna. Fältteorin är på liknande sätt integrativ och metodneutral. Det är därför ingen tillfällighet att fältteori och relationell psykoterautin står nära varandra och delvis engagerar samma teoretiker.

Målet med IFTAs möte sommaren 2016 var att försöka formulera en nordamerikansk fältpsykologi. Oavsett om detta är möjligt eller inte så leder det den psykodynamiska teoriutvecklingen framåt. Fältpsykologi är hur som helst ett överordnat begrepp som kan karaktärisera all psykoteraeutisk verksamhet, menade Katz (IFTA, 2016).

Det skall bli spännande att se vart den plasmiska fältteoretiska vågen tar vägen framöver. ○

TOMAS WÅNGE är leg psykolog och privatpraktiserande psykoteraeut med relationell inriktning vid Linnéstadens Psykoterautiiinstitut i Göteborg.
e-post: waange@telia.com

HUVUDSAKLIGA REFERENSER

- Montana Katz, M., Cassorla, R. & Civitarese, G.,eds (2016). *Advances In Contemporary Psychoanalytic Field Theory: Concepts and future development*. N.Y.: Routledge.
- IFTA (2015). *Roundtable Discussion* (video), July 21, Cambridge, MA. Finns på webbadressen: www.internationalfieldtheoryassociation.co.
- IFTA (2016). *Roundtable on the Development of Field Theory in the United States*. (video), May 14, New York, N.Y. Finns på webbadressen: www.internationalfieldtheoryassociation.co.

ÖVRIGA REFERENSER

- Baranger, M. & Baranger, W. (1961-1962/2008). The analytic situation as a dynamic field. *Int.J.Psychoanal.*, 89, 4, 795-826.
- Freud, S. (1913). Om inledningen av behandlingen. (Ytterligare råd om den psykoanalytiska tekniken:1) *S.Skr.VIII*, 154-173.
- Freud, S. (1930). Civilization and its discontents. *S.E.*, 21, 59-145.
- Levenson, E. (2005). *The Fallacy of Understanding and the Ambiguity of Change*. Hillsdale, N.Y.: The Analytic Press.
- Mitchell, S.A. (1997). *Influence and Autonomy in Psychoanalysis*. Hillsdale, New Jersey: The Analytic Press.
- Modell, A. (1990). *Other Times, Other Realities*. NY.: Harvard Univ. Press.
- Stern, D. (2015). *Relational Freedom. Emergent properties of the interpersonal field*. N.Y.: Routledge.
- Wänge, T. (2016a). Harry Stack Sullivan. Del 2. *Psykioterapi*, 1, 15-24.
- Wänge, T. (2016b). Affektregleringsteori – en integration av psykoterapi och neurologi. *Psykioterapi*, 2, 6-11.
- Wänge, T. (2016c). Psykoanalysen har många ansikten. *Psykioterapi*, 3, 6-13.

Förfrågningar om referenser och ytterligare referenser kan fås från artikelförfattaren: email: www.waange@telia.com